

## การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาหลังนวยุค Application of post-modern philosophy

จักรพงษ์ ธรรมธรรมาทร\* พระใบฎีกาไพจิตร รตนญาโณ (คงนิม)<sup>†</sup>  
และพระสิริปัญญาคุณ<sup>‡</sup>

Received January 10, 2020; Revised February 12, 2020; Accepted June 25, 2020

### บทคัดย่อ

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาหลังนวยุคนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการบริหารจัดการวัดในยุคพุทธกาลและยุคหลังพุทธกาลจนถึงวัดในยุคปัจจุบัน เพื่อนำหลักพุทธปรัชญามาใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการวัดในสังคมปัจจุบัน และเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ และรูปแบบการพัฒนาบริหารจัดการวัด แล้วนำมาสรุปวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้ได้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัดที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ผู้บริหาร จะลืมเสียไม่ได้ เพราะมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการเป็นอย่างมาก แต่ก็มีสิ่งอื่นที่มากเกี่ยวข้องด้วยนั่นก็คือความแตกต่างของคนในสังคม ซึ่งผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยในการบริหาร จัดการ โดยเฉพาะสถาบันทางสังคมอันจะส่งผลต่อการบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม ได้แก่ สถาบันทางสังคม ซึ่งแบ่งเป็น 7 สถาบัน ประกอบด้วย 1) สถาบันครอบครัว 2) สถาบันการศาสนา 3) สถาบันการศึกษา 4) สถาบันทางเศรษฐกิจ 5) สถาบันการเมืองการปกครอง 6) สถาบันนันทนาการ 7) สถาบันสื่อสารมวลชน สถาบันทั้ง 7 สถาบันมีความสัมพันธ์กัน และทุกสถาบันทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

**คำสำคัญ:** การประยุกต์ ,หลักปรัชญา ,หลังนวยุค

### ABSTRACT

The objective of research on the application of this post-modern philosophy is To study the principles of temple management in the Buddhist era and the post-Buddhist era until the present era of temples. To apply the Buddhist philosophy to solve problems for the development of temple management in today's society and to create new knowledge. And the development model for temple management then summarized, analyzed and synthesized to obtain the components related to the management of the aforementioned measurements. Is what the management I can't forget because it is very important to management but there is something else that comes to mind, that is the difference of people in society. The administrators have to take these things into account in the management, especially social institutions, which will affect the management of the measure as a whole, namely social institutions which are divided into 7 institutions, consisting of 1) family institutions 2) institutions. Religious Affairs 3) Educational Institutions 4) Economic Institutions 5) Political Institutions 6) Recreation Institutions 7) Mass Communication Institutions All 7 institutions are related to each other. And every institution does its own duty for the order of society

**Keywords:** applications, philosophy, post-modern

\* นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น คณะปรัชญาและศาสนา สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา โทร 0980171096 อีเมล Chakkapong1735@gmail.com

<sup>†</sup> นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น คณะปรัชญาและศาสนา สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา

<sup>‡</sup> นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น คณะปรัชญาและศาสนา สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา

## บทนำ

วัดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อคนไทยเป็นเวลานาน มีบทบาททั้งในด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งเป็นแหล่งศึกษาวิชาความรู้ เป็นโรงเรียนของชาวไทยมาแต่โบราณกาล เป็นโรงพยาบาล เป็นที่พำนักพักใจ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2541: 15-19) ได้สรุปบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของสังคม ไว้หลายประการ เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระรับการศึกษาธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนสมัยนั้น เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกัน เมื่อมีงานวัดหรือมีไปใช้เมื่อตอนมีงาน เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน บอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ (ในยามสงคราม อาจใช้เป็นที่พักผ่อนอาหารด้วย) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือใช้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นศูนย์รวมความร่วมมือ อันเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรม พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้และในฐานะเป็นศิษย์กับอาจารย์ทำให้สังคมไทยเชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญผลประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

ดังนั้น วัดจึงเป็นทั้งสถาบันและองค์กรหลักของสังคมและชุมชนมาช้านานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และจนวัดหลายแห่งก็มีฐานะเป็นโบราณสถานด้วย ซึ่งกรมศิลปากรได้มาสำรวจและขึ้นทะเบียนไว้เป็นสมบัติของชาติ วัดกลายเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าและความสำคัญหลายด้าน อาทิ 1) ด้านเอกลักษณ์ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่แสดงการรับรู้ หรือความเข้าใจถึงที่มา สถานที่ตั้งชนชาติ ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นที่รับรู้กันว่าเป็นเอกลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดจนเป็นความภาคภูมิใจของชาวนครศรีธรรมราชและชาวไทย เป็นต้น 2) ด้านวิชาการ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่สะท้อนเรื่องราวในอดีตเป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ซึ่งเป็นเครื่องแสดงประวัติความเป็นมาอันเก่าแก่ของชุมชน ของชาติ รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิต 3) ด้านเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนและของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สร้างกิจกรรมต่าง ๆ อันสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว พร้อม ๆ กับการศึกษาหาความรู้ 4) ด้านการใช้สอย เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่สามารถนำมาใช้งานได้ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการใช้งานที่ไม่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ การเปลี่ยนแปลง หรือ การรื้อทำลายโบราณสถานนั้น 5) ด้านสังคม เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม 6) ด้านการเมือง เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ การกำหนดขอบเขตหรือการรักษาอธิปไตย และการสร้างความร่วมมือร่วมใจของคนทั้งชาติ และ 7) ด้านสุนทรียภาพ เป็นคุณค่าความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

อย่างไรก็ตาม จากสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของวัดทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาและหันหลังให้วัดเพิ่มมากขึ้น วัดมีลักษณะและบทบาทเปลี่ยนไปจากเดิมหลายประการ คือ ประการที่หนึ่ง วัดเดิมเคยเป็นที่พำนักของพระภิกษุสามเณร กลายเป็นที่อยู่ของคฤหัสถ์มากขึ้น ประการที่สอง วัดเดิมเคยเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานในท้องถิ่น ก็กลายเป็นที่บวชของคนในท้องถิ่นอื่นซึ่งแม้อุปถัมภ์ก็ไม่รู้จักประวัติของผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาก่อน นับเป็นจุดอันตรายจุดหนึ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ประการที่สาม วัดซึ่งเคยมีความเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของชาวบ้านตามแบบลัทธิเถรวาท ก็ได้ถูกเปลี่ยนให้มีสภาพคล้าย ๆ กับวัดตามแบบมหายานในต่างประเทศไปเป็นจำนวนมาก คือเน้นการทำพิธีกรรมมากเกินไป ประการที่สี่ วัดซึ่งเคยเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดร่มรื่น เป็นสิ่งดึงดูดให้ชาวบ้านให้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ ก็กลายเป็นวัดที่ขาดระเบียบ สกปรกขาดความร่มรื่น ทำให้ประชาชนไม่ศรัทธาและไม่อยากเข้าวัด และ ประการที่ห้า วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ก็กลายเป็นแหล่งอบายมุขอีกด้วย

## วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาหลักการบริหารจัดการวัดในยุคพุทธกาลและยุคหลังพุทธกาลจวบจนถึงวัดในยุคปัจจุบัน
- 2) เพื่อนำหลักพุทธปรัชญามาใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการวัดในสังคมปัจจุบัน
- 3) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ และรูปแบบการพัฒนาบริหารจัดการวัด

### การบริหารจัดการวัดในยุคพุทธกาลยุคหลังพุทธกาล

1) การบริหารคณะสงฆ์ในยุคพุทธกาล ในการปกครองคณะสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์เองทรงเป็นประมุขหรือประธานของสงฆ์ทั้งปวง โดยทรงให้ความเสมอภาคแก่ภิกษุสงฆ์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ แม้จะมีสถานะเดิมเป็นกษัตริย์ หรือยากจนก็ตาม ต่างก็ต้องอยู่ภายใต้หลักพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้เหมือนกัน การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีรูปแบบที่เป็นองค์กรเหมือนกับวัดในปัจจุบัน แต่เป็นการทำหน้าที่ของพระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอารามนั้นๆ มีสิทธิเท่าเทียมกันในการช่วยเหลือกันทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ซึ่งเรียกว่าเป็นการปกครองโดยธรรมวินัย (พระมหาธรรมรัต อริยธมโม, 2542: 57) โดยในเบื้องต้นนั้นจะมีการกลั่นกรองผู้ที่เข้ามาบวชเสียก่อน ดังจะได้อธิบายเรื่องหลักการบริหารวัดดังนี้

2) การบริหารคณะสงฆ์ในยุคหลังพุทธกาล หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ในช่วงที่ประชุมจะถวายเพลิงพระบรมสรีระศพของพระพุทธเจ้าอยู่นั้น ได้มีพระภิกษุชัฏรูปหนึ่ง ชื่อว่า สุภัททะ ได้กล่าวทักท้วงห้ามไม่ให้ใครเศร้าโศกหาพระองค์ผู้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ให้พวกภิกษุทั้งหลายตั้งใจกับการจากไปของพระพุทธเจ้า เพราะสมัยก่อนเราจะทำอะไรจะพูดจะคิดอะไร ก็มักถูกตำหนิตติเตียนว่า สิ่งนี้ควรแก่อะไร สิ่งนี้ไม่ควรแก่อะไร บัดนี้พวกเราปรารถนาสิ่งใด ก็จัดทำสิ่งนั้นไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น ฝ่ายพระมหากัสสปะได้ยืนถ้อยค่านางั้น มีความรู้สึกเป็นห่วงพระพุทธศาสนา มาก จึงปรารถนาขอมติต่อท่ามกลางสงฆ์ว่า ควรทำสังคายนาธรรมวินัย เพราะต่อไปภายหน้าสภาวะมิใช่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สภาวะมิใช่วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอย ภายหน้าธรรมวาทีบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินยวาทีบุคคลจะมีกำลัง วินยวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลังลง อีกทั้งพระพุทธเจ้ามิได้มอบอำนาจแห่งการปกครองให้แก่ใครแต่ให้ยึดธรรมและวินัยเป็นศาสดาแทน ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ในมหาปรินิพพานสูตรว่า “ดูก่อนอานนท์ ! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ธรรมวินัยของพวกเรา มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา ดังนี้

อานนท์ ! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น อานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.”

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงมอบให้ภิกษุสงฆ์ถือธรรมวินัยเป็นศาสดา ปฏิบัติตามพระโอวาทที่ทรงประทานแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย เป็นแนวทางดำเนินชีวิตและเป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ แต่ก็มีปัญหาเกิดขึ้นโดยปฐมเหตุจากพระสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่ (คนละรูปกับพระสุภัททะที่บวชเป็นสาวกอุปสมบทในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุ) ได้กล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยดังกล่าว การพยายามที่จะนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามารวบรวมและจัดประเภทจึงเกิดขึ้นเรียกว่า การสังคายนาพระธรรมวินัย จึงถือได้ว่า การบริหารคณะสงฆ์มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยหลักที่ใช้ในการบริหารคณะสงฆ์ ก็คือ พระธรรมวินัย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้น จึงได้มีการทำปฐมสังคายนาขึ้น ที่เมืองราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน การบริหารคณะสงฆ์ ก็เรียบร้อยมาไต่ระยะหนึ่ง ต่อมาก็เกิด ถ้อยคำขัดแย้งกัน เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นอีก เป็นเช่นนี้ตลอดมา จึงมีการสังคายนาพระธรรมวินัยต่อเนื่องมาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ได้แบบแผนที่ต้องการในการปกครองและบริหารคณะสงฆ์ ตลอดถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน

3) การบริหารจัดการวัดในประเทศไทย พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย เป็นนิกายมหายาน เพราะสืบทอดมาจากสมัยขอมมีอำนาจ ครั้นถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระองค์ขยายอำนาจไปทางใต้ ทรงเลื่อมใสในพระเถระนิกายเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลังกา จึงทรงอาราธนาพระเถระจากเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อมาปรับปรุงพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในสุโขทัย เมื่อคณะสงฆ์ทางใต้ขึ้นไปปรับปรุง คณะสงฆ์สุโขทัยจึงหันกลับมาถือนิกายหินยาน หรือเถรวาทมากขึ้น

คณะสงฆ์สุโขทัยแบ่งออกเป็น 2 คณะใหญ่ ๆ คือ 1) คามวาสี ( นิกายเดิม) เป็นพระที่มีอารามอยู่ใกล้บ้านใกล้เมืองหรืออยู่ในบ้านในเมือง เล่าเรียนคันถธุระ(ศึกษาพระไตรปิฎก) และ 2) อรัญญวาสี มาจากลังกา ทางลังกานิยมเรียกคณะนี้ว่า "วนวาสี" แปลว่า "ผู้อยู่ป่า" ปรากฏในศิลาจารึกว่า พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงสุโขทัย ทรงจัดให้พระมหาสวามีสังฆราช ที่มาจากลังกาอยู่ในอรัญญิกประเทศ คือ อัมพวันนาราม วัดสวนมะม่วง นอกพระนครเป็นพระอยู่ในอารามป่า เล่าเรียนวิปัสสนา

### ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

- 1) การปกครองคณะสงฆ์ มิได้แบ่งการปกครอง เป็นการปกครองร่วมกันบังคับบัญชาตามลำดับชั้น
- 2) พระสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์
- 3) "ปู" คงจะเป็นตำแหน่งรองจากสังฆราช(ปัจจุบันเรียกว่า พระครู)
- 4) "มหาเถระ" คงได้แก่ พระผู้มีพรรษา ผู้คงแก่เรียน รู้ธรรมวินัยทั่วไป แต่มิใช่ตำแหน่งที่กษัตริย์แต่งตั้ง อาจจะมีตำแหน่ง

ทางการปกครองเป็นเจ้าคณะหมู่ หมด หรือสมภารวัดก็ได้

5) สมัยสุโขทัยตอนปลายได้มีประเพณีพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์รับมาจากลังกา

6) ในสมัยสุโขทัยบางครั้งเรียก "คณะคามวาสี"ว่า ฝ่ายขวา "คณะอรัญวาสี" ว่า ฝ่ายซ้าย แต่ชื่อคณะคามวาสีและคณะอรัญวาสีคงมีใช้ต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา

เข้าใจว่า "ตำแหน่งสังฆราช" กับ "ปุครู" เป็นสมณศักดิ์ในสมัยนั้น สุโขทัยมีสังฆราชหลายพระองค์แต่การปกครองไม่มีเอกภาพเหมือนกรุงรัตนโกสินทร์เพราะหัวเมืองใหญ่ที่เป็นประเทศราชเจ้าเมืองที่ตั้งสังฆราชเป็นประมุขในแต่ละเมืองเป็นประมุขในสมัยหลังปรากฏเรียกตำแหน่งพระเถระเจ้าคณะเมืองว่า "สังฆราชา" อยู่หลายแห่ง สังฆราชจึงมีใช้มีองค์เดียว ส่วนปุครูนั้น เมืองใหญ่ ๆ อาจมีหลายองค์ ถ้าเมืองเล็กมีองค์เดียว ขึ้นตรงต่อสังฆราช (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 64)

การบริหารจัดการวัดสมัยอยุธยา ยังคงถือแบบอย่างสุโขทัย แต่เพิ่มขึ้นมาอีกคณะคือ "คณะป่าแก้ว" สืบเนื่องจากตามตำนานโยนก กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ.1965 พระเถระชาวเชียงใหม่ 7 รูป พระเถระชาวอยุธยา 2 รูปและพระเถระชาวเขมร 1 รูปเดินทางไปลังกาและได้ขอแปลงเป็นสังฆนิกายในสำนักแม่เจ้ากัลยาณี ในสำนักพระวันรัตมหาเถระ เมื่อขอแปลงแล้วก็ปฏิบัติอยู่ในลังกานานหลายปีจึงเดินทางกลับ ขากลับนิมนต์พระเถระชาวลังการมาด้วย 2 รูป เมื่อถึงอยุธยาแล้วก็แยกย้ายกันไปเผยแผ่ ตั้งนิกายขึ้นมาใหม่เรียกว่า "ป่าแก้ว" (วันรัตน์ = ป่าแก้ว) คณะนี้ยังปรากฏที่นครศรีธรรมราชและพัทลุง เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว เป็นต้น คณะนี้ปฏิบัติเคร่ง ประชาชนจึงสันทนมาก พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ พ.ศ. 2455) ว่า "มูลเหตุแห่งการแยกคณะสงฆ์ออกเป็น 2 เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ราว พ.ศ.2427 พระองค์ทรงระลึกถึงพระมหาเถรคันฉ่อง (ชาวมอญ) จึงโปรดให้เป็นสังฆราช ครองวัดมหาธาตุ มีพระทินนามว่า สมเด็จพระอริยวงศญาณฯ ครั้งนั้น คณะสงฆ์แยกเป็น 2 คณะ คือ คณะเหนือให้ขึ้นต่อสมเด็จพระอริยวงศญาณฯ คณะใต้ขึ้นต่อสมเด็จพระวันรัตน์ (สังฆราชาเดิมคือ คณะป่าแก้ว)

ผู้รู้เห็นว่า พระมหาเถรคันฉ่อง เป็นพระมอญ แม้จะมีความดีแต่คงไม่ได้เป็นใหญ่ถึงขั้นสังฆราช อาจปกครองเฉพาะพระชาวมอญเท่านั้น คณะสงฆ์นั้นสันนิษฐานว่าน่าจะแบ่งออกเป็น 3 คณะ คือ 1) คณะคามวาสีฝ่ายขวา 2) คณะอรัญวาสี และ 3) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

### ลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์

1. สมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาเพิ่มเป็น 3 ชั้น คือ สังฆราช กับ พระครู ยังเอาแบบสุโขทัย เพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช บังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วอาณาจักร แบ่งการปกครองดังนี้ 1) สมเด็จพระสังฆราช ว่าการทั่วราชอาณาจักร 2) พระสังฆราชว่าการหัวเมืองใหญ่ ๆ และ 3) พระครูว่าการหัวเมืองเล็ก หรือ ในราชธานี ต่อมาจึงยกพระครูให้สูงเท่ากับพระสังฆราชหัวเมือง ที่เราเรียกว่า "พระราชาคณะ" อยู่ทุกวันนี้

2. คำว่า "สมเด็จพระ" เป็นภาษาเขมรที่นำมาใช้ ตำแหน่งสมเด็จพระในสมัยพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในหนังสือของลาลูแบร์ "เรื่องเมืองไทย" ว่า พระวันรัตน์เป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มหาสังฆปริณายก ปกครองคณะสงฆ์ทั้งปวง แต่ในหนังสือเก่า ๆ มีชื่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี ส่วนสมเด็จพระวันรัตน์ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี รูปใดมีพรรษามากรูปนั้นก็ขึ้นต่อสมเด็จพระสังฆราช (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 69)

การบริหารจัดการวัดสมัยกรุงธนบุรี อาณาจักรสมัยกรุงธนบุรีตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด เพราะถูกพม่าทำลาย หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมอำนาจได้แล้ว ก็ได้ปรากฏว่า ได้พระราชทานคณะครั้งกรุงเก่ามาเป็นประมุขสงฆ์พระที่มาเป็นสังฆราช ก็เป็นเพียงพระอาจารย์ดี วัดประดู่ องค์ที่ 2 คือ พระอาจารย์ศรี วัดพนัญเชิง ซึ่งมีใช้พระราชาคณะ รูปที่ 3 พระสังฆราชขึ้น ซึ่งทรงสมณศักดิ์เก่าสมัยกรุงอยุธยา พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เชิญมาจากเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก เดิมคงเป็นพระครูสุธรรมธีรราชมหานี เจ้าคณะเมืองระยอง แต่ภายหลัง ในรัชกาลที่ 1 ถูกปลดออกจากพระสังฆราชลงมาเป็นพระธรรมธีรราชมหานี ว่าที่พระวันรัตน์

สรุป การปกครองสงฆ์ยุคนี้เอาแบบอย่างมาจากอยุธยา และในตอนกลางรัชกาล การคณะสงฆ์เจริญมาก แต่ตามพงศาวดารกล่าวว่า ในตอนปลายรัชกาลก็เสื่อมลง เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีมีความวิปลาต เห็นว่า ข้าราชการที่เป็นโศดาบันมีฐานะสูงกว่าพระสงฆ์ที่เป็นปุถุชน แต่ก็เห็นว่าพระองค์ก็ทรงได้กอบกู้ฐานะพระสงฆ์ไว้เท่า ๆ กับการกอบกู้เอกราชของชาติไว้นั่นเอง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 72)

การบริหารจัดการวัดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 9 การปกครองของคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลปัจจุบันนี้ ยังถือว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นตอน นับตั้งแต่มหาเถรสมาคมถึงเจ้าอาวาส เป็นการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีเจตนารมณ์ในการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองของรัฐบาล ที่เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่

กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจ แท้จริงคือล่าช้าขาดประสิทธิภาพในการบริหารการปฏิบัติงานกว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 คณะรัฐมนตรี จึงลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในรัฐสภา พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ว่า การจัดดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบันและโดยระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ให้สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์แห่งมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมาย และพระธรรมวินัยทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีผลใช้บังคับเป็นเวลานานถึง 30 ปี จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2535 โดยร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวได้ผ่านความเห็นชอบจากรัฐบาลและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนักเพราะว่าโครงสร้างบริหารและการปกครองยังอยู่เหมือนเดิม ดังที่ข้อความปรากฏชัดเจนอยู่ในเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ว่า “โดยที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้ว สมควรปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติแทนสมเด็จพระสังฆราช การแต่งตั้งถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุ อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคม การปกครอง การสละสมณเพศของคณะสงฆ์และคณะสงฆ์อื่น วัด ศาสนสมบัติกลาง และการดูแลรักษาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนปรับปรุงบทกำหนดโทษให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน จำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้” พระราชบัญญัติคณะ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มีจุดเด่นในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช คือ สมเด็จพระสังฆราชมีองค์เดียว และพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ และกรรมการมหาเถรสมาคมมี 21 รูป เหมือนเดิมแต่ว่าอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดไว้อย่างชัดเจนกว่าฉบับ 2505

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาลจนถึงสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ มีรูปแบบโดยยึดหลักพระธรรมวินัยพื้นฐาน มีการพัฒนาตามยุคสมัยนั้น ๆ นั้นหมายถึงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์บางที่คล้อยตามแบบอย่างการปกครองฝ่ายบ้านเมืองสมัยนั้น ๆ อย่างเช่น สมัยสุโขทัย มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูกโดยมีรูปแบบพ่อขุนคณะสงฆ์มีพระสังฆราชหลายองค์ แต่ละองค์ขึ้นตรงต่อพ่อขุนทั้งนั้น

### การนำหลักพุทธปรัชญาใช้ในการพัฒนาบริหารจัดการในฐานะเครื่องมือนำมาแก้ปัญหา

แนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการวัดในทาง พระพุทธศาสนา และเพื่อนำเสนอรูปแบบในการบริหารจัดการวัด เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธ ศาสนา ศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้เครื่องมืออรรถปริวรรต แนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการวัดในทางพระพุทธศาสนาจะต้องปรับเปลี่ยนระบบ รูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา โดยนำหลักพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มาจัดรูปแบบสำหรับแนวทาง การปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการวัดที่ดี คือ การบริหารจัดการวัดตามกรอบการพัฒนาทั้ง 6 ด้าน ประกอบด้วย การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ และผสมผสานร่วมกันกับหลักธรรมมาภิบาล หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งจะเป็รูปแบบการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การร่วมกันทำนุบำรุงพระภิกษุ สามเณร วัดและศาสนสถานในพระพุทธศาสนา การมีศานตยาทาเพื่อสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอิทธิบาท 4 ว่า คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายมี 4 อย่าง คือ 1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำใ้ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่น ปรารถนาสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อุตุน เอาจริงไม่ท้อถอย 3) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำในสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต ผักไฝไม่ปล่อยให้ ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้สิ่งที่ทำ 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่น ใช้ ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหา เหตุผลและตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น จารุมาศ เรื่องสุวรรณ ได้สรุปหลักอิทธิบาท 4 ไว้ว่า เป็นหลัก แห่งการประกอบกิจการงานใด ๆ ให้สำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจและรักที่จะทำในงาน นั้น ๆ วิริยะ คือ ความพากเพียรในการทำงานอย่างไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ จิตตะ คือ การตั้งใจทำงานหมั่น ตรวจตรางานอยู่เสมอ

สุชีพ ปุณฺณภาพ (2539: 676) ได้ให้คำแปลของอิทธิบาท 4 ไว้ 2 ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติให้รู้ฤทธิ์ (Basic of Psychic Power) อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติให้บรรลุถึงความสำเร็จ (Low of Success) อีกทั้งยังได้ให้ความหมายอิทธิบาท 4 ไว้อีกว่า เป็นคุณให้ บรรลุความสำเร็จ 4 อย่าง ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความเพียร จิตตะ เอาใจใส่ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน

ปรัชญา จงพัฒนา กล่าวว่า อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรม 4 ประการที่เป็นฐานนำไปสู่ความสำเร็จ ดังนี้ 1) ฉันทะ ความพอใจ ความพึงใจที่จะกระทำกิจใด ๆ เพื่อให้ได้รับผลสำเร็จตาม ประราณา 2) วิริยะ ความเพียร คือ มีความขยันหมั่น เพียรที่จะกระทำ กิจใด ๆ ที่ได้ตั้ง ประราณาไว้ แล้วและได้มีความพอใจ พึงใจ กระทำแล้วให้สำเร็จลุล่วงตามประราณา 3) จิตตะ จิตจดจ่อ คือ มีสติ มี สมาธิ ในการที่จะกระทำกิจใด ๆ ที่ตั้งประราณาไว้ แล้วได้มี ความพอใจ พึงใจก่อกิจกรรมนั้นแล้วได้ใช้ความเพียรพยายามแล้ว ก็ ต้องใช้กำลังใจ กำลังความคิด กำลังสติปัญญา และสมาธิ ไม่หันเหไปทางอื่น การกระทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตาม ประราณา 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง ทดสอบ ทดลอง พินิจพิจารณา เมื่อกระทำสิ่งใด ๆ แล้ว ย่อมประสบปัญหาใหญ่บ้างเล็กบ้าง ก็ต้องใช้ การใคร่ครวญพิจารณาถึงปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย อุบาย ปัญญา ตั้งข้อสมมติฐานเป็นเหตุ เพื่อที่จะหาปัจจัยองค์ประกอบในสิ่งที่ ตนรู้มาเป็นข้อ เปรียบเทียบเชิง กระทบ เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และทำการทดสอบทดลอง สามารถให้ผลได้จริง ตาม ที่ตั้งข้อสมมติหรือไม่ กระทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนมีความแน่ใจ จนสามารถประสบกับความสำเร็จได้ตามประราณาตั้งใจ

การบริหารการศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยระบบการบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดหลักพื้นฐานการบริหารตามหลัก ธรรมาภิบาล 6 ประการ คือ 1) หลักนิติธรรม 2) หลัก คุณธรรม 3) หลักความโปร่งใส 4) หลักการมีส่วนร่วม 5) หลักความรับผิดชอบ และ 6) หลักความคุ้มค่า

คำว่า “ธรรมาภิบาล” เป็นแนวทางการบริหารที่ความโดดเด่นมากที่สุดในวงวิชาการ ปัจจุบันที่ได้รับการยอมรับว่า เป็นหลักการที่เกื้อหนุนสังคมประชาธิปไตย คำว่า ธรรมาภิบาล สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้อธิบายว่าธรรมาภิบาล เป็นศัพท์ที่สร้างขึ้นมา

จากคำว่า “ธรรม” ซึ่งแปลว่า ความดี หรือ กฎเกณฑ์ ส่วนคำว่า “อภิบาล” แปลว่า บำรุงรักษา ปกครอง เมื่อรวมกัน ก็ เป็น “ธรรมาภิบาล” ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า Good Governance และยังมีคำศัพท์ต่าง ๆ ที่สื่อความหมายในลักษณะ เดียวกับธรรมาภิบาล เช่น ธรรมรัฐ สุประชาสนาการ ประชารัฐ การปกครองที่ดี การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี ธรรมราชา การ กำกับ ดูแลที่ดี รัฐาภิบาล การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี บรรษัทภิบาล รวมทั้งศัพท์อื่น ๆ เอกชนนิยมใช้ “หลักการ บริหารจัดการที่ดี”

วันทนา เนื่องอนันต์ ธรรมาภิบาล (Good Governance) คือ การปกครอง การบริหาร การจัดการ การควบคุมดูแล กิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปในครรลองธรรม นอกจากนี้ยังหมายถึงการบริหาร จัดการที่ดี ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งภาครัฐและเอกชน ธรรมที่ใช้ในการบริหารงานนี้ มีความหมายอย่าง กว้าง กล่าวคือ หากได้มีความหมายเพียงหลักธรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึง ศิลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และความถูกต้องชอบธรรมทั้งปวง ซึ่งวิญญูชนพึงมีและพึงประพฤติปฏิบัติ อาทิ ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ การปราศจากการแทรกแซงจากองค์กรภายนอกธรรมาภิบาล เป็นหลักการที่นำมาใช้บริหารงานในปัจจุบันอย่าง แพร่หลาย ด้วยเหตุเพราะ ช่วย สร้างสรรค์และส่งเสริมองค์กรให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพ อาทิ พนักงานต่างทำงานอย่าง ซื่อสัตย์ สุจริตและขยันหมั่นเพียร ทำให้ผลประกอบการขององค์กรธุรกิจนั้นขยายตัว นอกจากนี้แล้วยังทำให้ บุคคลภายนอกที่ เกี่ยวข้อง ศรัทธาและเชื่อมั่นในองค์กรนั้น ๆ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรที่โปร่งใส ย่อมได้รับความไว้วางใจ ในการร่วมทำธุรกิจ รัฐบาลที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ย่อมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักลงทุนและประชาชน ตลอดจนส่งผลดีต่อ เสถียรภาพของรัฐบาลและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

ประเวศ วะสี กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการปฏิรูปสังคมเพื่อปรับให้เกิดความเข้มแข็ง ถูกต้อง เป็นธรรมในทุกส่วนของสังคม เพื่อนำไปสู่ธรรมรัฐ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้เสนอแนวทางการปฏิรูป 7 เรื่องหลักในสังคมไทย คือ การสร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ การสร้างเศรษฐกิจพอเพียง และประชาสังคม การปฏิรูประบบเศรษฐกิจ มหาภาคและการเงิน ปฏิรูป ระบบรัฐทั้งระบบการเมืองและระบบราชการ การปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปสื่อเพื่อสังคม การปฏิรูป กฎหมาย

### แนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการวัดในทางพระพุทธศาสนา

การบริหารจัดการวัดเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของ ผู้นำที่มีต่อการประกาศ พระพุทธศาสนา จะได้นำเสนอในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการวัดโดยสังเขป ดังนี้

1. การบริหารจัดการวัดกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม การบริหารวัดในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้รูปแบบของ การบริหารที่ยึดหลักของ พระธรรมและพระวินัยในการบริหารจัดการ พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ภายในวัดนั้นจะยึดหลักของพระธรรมวินัย ที่ พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เป็นหลักแห่งการอยู่ร่วมกัน การบริหารในสมัยพุทธกาลจึง เป็นการบริหาร แบบธรรมาธิปไตย แต่เมื่อ กาลเวลาผ่านไป สรรพสิ่งก็เปลี่ยนตามปัจจุบันสังคมได้ เกิดการเปลี่ยนแปลง อยู่ทุกขณะแห่งเวลาภายใต้การเปลี่ยนแปลงของวัตถุ จิตใจของคนก็เปลี่ยน ตามวัดเอง ในยุคสมัยปัจจุบันนี้มีความเกี่ยวเนื่องทางด้านสังคมเป็นอย่างมาก ด้วยปัจจัยหลายๆด้าน โดยเฉพาะความเกี่ยวเนื่องทางด้านจิตวิญญาณ ฉะนั้น การบริหารวัดจึงต้องปรับเปลี่ยนระบบ รูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

ดังนั้น การบริหารวัดในปัจจุบันจึงได้เปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้ เหมาะสมกับ ผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารการปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่คณะหรือองค์กรต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ๆ ด้วยดีและมีประสิทธิภาพ

2. ปัจจัยและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัด การบริหารจัดการทางด้านพระพุทธศาสนาหรือการบริหารจัดการวัด มีความซับซ้อน มาก ยิ่งขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่าง องค์ประกอบหลายอย่างที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการ บริหารจัดการ ดังนี้ 1) ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุสามเณรที่อยู่อาศัยในวัดหรือชุมชนเดียวกันนั้น 2) ศาสนธรรม ได้แก่ หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่จะต้องยึดเป็นหลัก เสมอใน การบริหารจัดการงานวัดนั้นๆ จะละเลยเสียไม่ได้ ซึ่งประกอบด้วยพระธรรมและพระวินัย 3) ศาสนสถาน ได้แก่ ศาสนวัตถุหรือศาสนสมบัติ ได้แก่ วัด และทรัพย์สินต่าง ๆ ทั้งที่เป็น สंहาริมทรัพย์ และอสังหาริมทรัพย์ และ 4) ศาสนพิธี ได้แก่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาและชุมชน อันจัดเป็น องค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวพันกับสังคมทั่วไป

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัดที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ผู้บริหาร จะล้มเสียไม่ได้ เพราะมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการเป็นอย่างมาก แต่ก็มีสิ่งอื่นที่มามีเกี่ยวข้องด้วยนั่นก็คือความแตกต่างของคนในสังคม ซึ่งผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยในการบริหาร จัดการ โดยเฉพาะสถาบันทางสังคมอันจะส่งผลต่อการบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม ได้แก่ สถาบันทางสังคม ซึ่งแบ่งเป็น 7 สถาบัน ประกอบด้วย 1) สถาบันครอบครัว 2) สถาบันการศึกษา 3) สถาบันการศึกษาศาสนา 4) สถาบันทางเศรษฐกิจ 5) สถาบันการเมืองการปกครอง 6) สถาบันนันทนาการ 7) สถาบันสื่อสารมวลชน สถาบันทั้ง 7 สถาบันมีความสัมพันธ์กัน และทุกสถาบันทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

สรุป การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน ในด้านต่าง ๆ นั้น ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ มีการวางแผนร่วมกัน รวมทั้งการปรึกษาหารือและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยต้องมีการเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ 4 ด้าน ดังนี้ 1) ความพร้อมด้านกายภาพ เป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม อาคารและสิ่งปลูกสร้างได้รับการดูแลรักษา สามารถ รักษาความเก่าแก่ และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้รวมทั้ง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ เป็น หมวดยุค และมีคำอธิบายประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน เพื่อให้ คนพิการและคนทุพพลภาพเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย 2) ความพร้อมด้านนโยบาย เป็นการสนับสนุนด้านนโยบายการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพ วัดและศาสนสถาน มีการกำหนดแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมีหน่วยงานหรือองค์กรมารองรับอย่างเป็นระบบ 3) ความพร้อมด้านบุคลากร เป็นการเตรียมบุคลากรทั้งบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน และ 4) ความพร้อมด้านการบริหารจัดการ เป็นการจัดการโครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ มีการแบ่ง โครงสร้างออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ เพื่อดูแลรับผิดชอบในภารกิจ ของวัด ถือเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่ชาติไทยต่อไปจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการบริหาร จัดการวัดทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาพุทธศาสตร์ที่สำคัญคือการบริหารจัดการ ตามกรอบการพัฒนาทั้ง 6 ด้าน ประกอบด้วย การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ และผสมผสานร่วมกันกับหลักธรรมมาภิบาลและหลักอธิปไตย 4 อันจะนำไปสู่ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความศรัทธาของพุทธ ศาสนิกชน การร่วมกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การมีศาสนทายาทเพื่อสืบทอดคำสอนทาง พระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

เพราะการศึกษาหลักการบริหารจัดการวัดในยุคพุทธกาลและยุคหลังพุทธกาลจบจนถึงวัดในยุคปัจจุบัน เพื่อศึกษาปรัชญาหลังนวยุคในฐานะเครื่องมือที่จะนำมาใช้แก้ไขปัญหา เพื่อนำปรัชญาหลังนวยุคมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัด เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการบริหารจัดการวัดอื่น ๆ ด้วยท่าทีของปรัชญาหลังนวยุค โดยใช้บรรทัดฐานทางปรัชญาและศาสนามาเป็นเครื่องมือ

ดังนั้นวิถีทางที่จะทำให้การบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องไม่มีการยึดมั่นถือมั่น เพราะว่า การยึดมั่นถือมั่นเป็นเหตุให้เกิดการแบ่งแยก การแบ่งแยกเป็นเหตุให้เกิดการแข่งขัน การแข่งเป็นเหตุให้เกิดความไม่ไว้วางใจกัน ความไม่ไว้วางใจกันเป็นเหตุให้เกิดการทำลายกัน แนวทางที่ควรส่งเสริมและสนับสนุนคือ ควรหันหน้ามาปรึกษาหารือกันให้รอบคอบและเปิดโอกาสให้พิจารณา รับส่วนดีจากทุกส่วนทุกทางสามารถร่วมมือกันได้โดยไม่ต้องคิดเหมือนกัน สร้างบรรยากาศเอกภาพในความหลากหลายและช่วยเสริมกันและกัน โดยความไม่ยึดมั่นถือมั่น นำไปสู่การแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ การแบ่งหน้าที่นำไปสู่การส่งเสริมกัน การส่งเสริม

ก็นำไปสู่ความไว้วางใจกัน ความไว้วางใจก็นำไปสู่ความร่วมมือกัน ความร่วมมือกันนำไปสู่ความสำเร็จ แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่  
นี้น่าจะเป็นแนวทางที่ส่งเสริมการพัฒนาของวัดได้ ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากความรู้ได้อย่างถูกต้องที่สุดในแนวทางของการ  
แสวงหาความรู้ของปรัชญา

#### บรรณานุกรม

- พระชนดล นาคสุวณโณ. (นาคพิพัฒน์), (2551).**การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์ พธ.ม. กรุงเทพมหานคร:  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
- พระธรรมกิตติวงศ์. (ทองดี สุรเตโช), (2544). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.
- พระธรรมปริยัติโสภณ. (วรวิทย์), (2545). **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระภิกษุพล หงวนไธสง. (2554). **พิพิธภัณฑสถานในวัด : การพัฒนา การจัดการ และการสืบสานวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของ  
ชุมชนในอีสานใต้**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525)**. พิมพ์ครั้งที่ 6 (2539). กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.